Олена ПОЛІЩУК
доктор філософії,
старший викладач кафедри психології
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини,
м. Умань

Вікторія РЕЗНІКОВА
здобувач першого рівня вищої освіти «магістр»,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини,
м. Умань

СТРАХ СМЕРТІ В СТРУКТУРІ ЖИТТЄВОГО ДОСВІДУ ОСОБИСТОСТІ

Життєва мудрість людини полягає в тому, що усвідомивши повною мірою власну смертність, вона осягає саму смерть не в лінійній дихотомії добра і зла, а як необхідний компонент життєвого досвіду.

Однією з важливих умов, що впливає на формування життєвого досвіду, його організацію, трансформацію, на наш погляд, є страх смерті. Як слушно зауважує А. Адлер, неправильно говорити, що у людини є досвід, досвід і є людина, яка виступає носієм власного минулого, суб'єктом проживання актуального теперішнього та творцем свого майбутнього.

Життєвий досвід особистості наповнений різними адаптивними програмами та сценаріями, які дозволяють людині пристосуватися до величезної кількості переживань, ситуацій, подій, випробувань, починаючи з найперших днів її життя. Увесь цей комплекс знань, умінь і навичок добре зафіксований у численних файлах пам'яті, в якій закарбувалися ситуації і відповідні способи справлятися із ними. Такого роду особистісні програми впорядковують і організовують життя відповідно до накопиченого досвіду.

Однак, зіткнення зі смертю може легко вивести усталену систему досвіду з рівноваги. Адже ситуація зіткнення зі смертю зіштовхує людину з глибоко вкоріненою у її природу танатичною тривогою (страхом смерті), яка

знімає полуду самовпевненої безпечності і розкриває внутрішній зміст людини.

Організація життєвого досвіду – це безперервна взаємодія людини і світу, складний, впорядкований механізм, де зміна одних елементів механізму невідворотно провокує зміни у інших її елементах (частинах). Так, одна ситуація зіткнення зі смертю може спровокувати зміни у цілій життєвій системі людини. Чим помітнішою є динаміка змін в культурному середовищі, тим швидше вона відіб'ється на змістовній наповненості життєвого досвіду особистості.

Людський досвід можна розділити на складові: особистість з її віннями, поглядами, реакціями, саморозумінням зустрічається з подією (об'єктивно нейтральною), яка зумовлює первинну уявну реакцію (сприймання, інтерпретацію, минулі програми), первинний емоційний відгук (позитивний або негативний), вторинну уявну реакцію, вторинний емоційний відгук, поведінку (гнучку, звичну, усвідомлену), має певні наслідки (для себе, оточення, ситуації) та можливий розвиток. Ця схема, запропонована Н. Мартіном, вказує на ймовірнісну тенденцію реагування особистості: засвоєння чи відкидання нового досвіду [1]. Схема має не лінійний, а циклічний характер, де засвоєння нового досвіду відбувається не одномоментно, а по спіралі [2]. Тобто, одна й та сама подія (ситуація зіткнення зі смертю) на різних етапах формування особистості залежно від особливостей контексту може трактуватися, описуватися, переживатися по-різному. Так, наприклад, любителі екстриму, заграючи зі смертю, можуть різко відмовитися від свого захоплення, коли у них з'являються діти. І тут можна вже опиратися не лише на соціо-культурні зміни середовища, а й на інтелектуальні, емоційні, духовні ресурси людини, за допомогою яких вона структурує життєвий досвід з позиції розуміння та інтерпретації тих чи інших «ситуацій смерті».

Кожна наступна зустріч зі смертю, – а їх протягом життя може бути чимало, у різних вимірах зіткнення з нею (фізичний, соціальний, психологічний) нашаровує свій відбиток на розуміння та пояснення світу,

інтегруючи їх у простір життєвого досвіду. Залежно від особливостей зіткнення зі смертю, від специфіки сприймання та пояснення складається оцінка події (емоційна, інтелектуальна), що впливає на усвідомленість ситуації та визначеність варіантів можливого розвитку.

Представлена теоретична модель організації життєвого досвіду під впливом страху смерті має такі структурні елементи:

- *Соціально-культурний вимір танатичного досвіду* – сконцентрований у традиціях досвід минулого у сучасних репрезентаціях соціального середовища (література, телебачення, інтернет, мода). Мова йде про культурно-історичний вимір досвіду зіткнення зі смертю конкретної етнічної спільноти, що зберігає традиційні моделі взаємодії особистості зі страхом смерті, ритуальні практики подолання цього страху, стереотипні уявлення щодо смерті, принципи ставлення до смерті, табу тощо.
- *Особистісно-індивідуальний вимір життєвого досвіду* – реальний життєвий досвід особистості в ситуації зіткнення зі смертю.
- *Ситуація зіткнення зі смертю* – елемент в структурі досвіду, який свідомо чи несвідомо активує переживання страху смерті.
- *Концептуалізація смерті* – когнітивний (мисленнєво-оціночний) аспект інтерпретації ситуації зіткнення зі смертю, представлений своєрідним фільтром у свідомості людини, через який заломлюється новий досвід і відповідно до типу свідомості, що домінує, (міфологічна, філософська, релігійна, художня, наукова, духовна) тлумачиться і оцінюється.
- *Емоційне переживання* – афективний аспект переживання ситуації зіткнення зі смертю, який може включати поряд зі страхом смерті цілий комплекс дотичних (тривога, розгубленість, жах) або замісних (гнів, агресія, радість, байдужість) емоцій.
- *Поведінкова стратегія* – спосіб взаємодії людини зі страхом смерті (з переживаннями, пов’язаними з ситуацією зіткнення зі смертю), які мають два основні вектори: прийняття (інтеграція) та заперечення (роз’єднання). У випадку внутрішнього доступу новий досвід смерті

інтегрується у загальний життєвий процес і відбуваються зміни. У випадку неготовності прийняти (заперечення, уникання) новий досвід зіткнення зі смертю відбувається роз'єднання, де життєва система (досвід) не піддається змінам і перебуває у відносній стабільності, непорушності.

Таким чином, завдяки соціально-культурній пам'яті спільноти, яка є носієм основоположних цінностей, ідеалів, норм середовища, міжособистісним реакціям (звичкам соціальної взаємодії), суб'єктивно-індивідуальним переживанням страху смерті формується певна культурна норма поведінки та реагування на ситуацію зіткнення зі смертю (культура смерті), яка інтегрована в індивідуальний досвід особистості та досить успішно впливає як на неї загалом, так і на організацію її життєвого досвіду зокрема.

Список використаних джерел

1. Бондаровська В. М. Духовність та моральні цінності сучасної української молоді деякі соціально-психологічні аспекти. Київ : Науково-дослідний інститут «Проблеми людини», 2019. 244 с.

2. Зливков В. Л., Лукомська С. О., Федан О.В. Психодіагностика особистості у кризових життєвих ситуаціях. Київ : Педагогічна думка, 2016. 219 с.

3. Мирончак К. В. Психологічний вплив страху смерті на особистість. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна.* 2012. Вип. 2 (2). С. 361–370.